

SCIENTIFIC DOCUMENTATION AND RESEARCH OF FOLKLOR IN SHUMEN REGION

Stefka Iv. Budakova

ABSTRACT: Characteristics of the folklore music in Shumen region according to publications and research by scientists

KEYWORDS: folklore research, music, Shumen region, scientific documentation

Изследването е финансирано по проект № РД-08-133/07.02.2018 г. от параграф на фонд „Научни изследвания“ на ШУ „Епископ Константин Преславски“.

Научното документиране и изследване на фолклора в Шуменско съдържа оскъдни и откъслечни сведения, които са крайно недостатъчни, за да изградят системна научна представа за предмодерния фолклор в региона. Като част от музикално-фолклорните диалекти, той спада към Средна Северна и Североизточна България (Стоин, 1981) Обичайно с термина „фолклорна музика“ се назовава музика, която генетично се свързва с предмодерната епоха. Модернизацията и глобализацията на предмодерната фолклорна музика от България са исторически трансформации, които започват с нейното пре-откриване, обновяване и разгръщане в нови образи, стилове, жанрове, репертоари (Пейчева, 2008: 35). Разгледани са монографии и статии, в които са отразени отделни аспекти на местния фолклор и музика в Шумен и Шуменско, според изследователи.

На Шумен и Шуменско не са правени цялостни проучвания от Етнографския институт и музей при БАН. Съществуват отделни данни за някои селища на окръга. Намират се и писмени материали в архива на Етнографски исторически музей, които дават информация за някои елементи от народната култура – духовна и материална. Съществуват събрани единични материали от селищата в региона.

Издирвания на местния фолклор са правени, но твърде неорганизирано, частично, без необходимата научна обработка и документация. В болшинството от случаите той е търсен и намиран от ръководителите на самодейни колективи за техните нужди.

Значителни по своя размер са сборниците на Георги Попиванов „Песни и приказки от Шуменско“ и „Народни песни от Шуменско“ и на Симеон Русакиев – „Народни песни на малоазийските българи в Новопазарско“ и „Слънчова люлка“.

В книгата „Песни и приказки от Шуменско“ Попиванов представя кратък материал – 64 страници от информатори от региона (Попиванов, 1931:64). Тя предхожда издадената през 1936 г. „Народни песни от Шуменско“ в Сборника с народни умотворения в 328 страници. В нея има поместени 561 песни в 15 раздела (Попиванов, 1936:328). Описани са имената на информатори и селища откъдето са. Изследването на Попиванов е резултат от дългогодишна работа и представлява съществен принос към изучаването на този край в етнографско, езиково и в историографско отношение. Авторът отбелязва, че е обходил почти всички села със „старовремешно“ население и е предпочел да запише „стари“ песни, както са пяти някога, а не с нови влияния и изменения. Още в първите години на века той долавя безвъзвратния ход на времето и отбелязва, че „задължителното образование и възприемането на външната гражданственост внасят все повече поквара на народната песен в съзнанието на новите поколения“. Така гласът на селската муза преграква все повече и повече, заглушен от модерния глас на новите – не само по стил, а и по съдържание „народни“ песни, добавя той. Според

изследванията му, част от населението на някои от старите села в Шуменско е дошло от юг и е донесло характерни песенни мотиви. Според него има сходство между песните от Шуменско, Североизточна България и тези от Северна Добруджа и Източна Тракия. Разбира се, това се дължи на населението, което в различни времеви етапи и историческа обстановка е прехождало (Попиванов, 1936:3).

Трудът на Попиванов е много ценен и с това, че той успява да запише немалко говорни особености в Шуменско, които не са посочени от проф. Милетич в *Das Ostbulgarische* (Милетич, 1903), като ги подплатява богато с примери (Попиванов, 1936:3). Попиванов прави преглед на обнародваните до 1936 г. народни песни от Шуменско като цитира песни, публикувани до Освобождението в сборници и периодичен печет, под които е отбелязано, че са от Шумен или Шуменско или са събирани от обществени дейци в този край. Авторът прави констатацията, че сбирката от песни на М. Арнаудов от Северна Добруджа (Арнаудов, 1923) помества и песни на майката на министър Жечо Бакалов, които са от Шумен. Но те, заедно със споменатите по горе обнародвани песни, са минимална частица от песенното народно богатство в тази област.

В сборника си проф. Симеон Русакиев представя записани от самия него през 1935-36 година „Народни песни на малоазийските българи в Новопазарско“ (I дял) и „Народни песни и приказки от Новопазарско и с. Еньово, Новопазарско“ (II дял). За първите най-общо трябва да се отбележи, че това са потомци на българи от южна Тракия, преселени от Мала Азия в края на XVII–XVIII век и завърнали се в България през 80-те години на XIX век и особено след Балканската и Първата световна война. Задачата, която Русакиев си поставя, е да съхрани местната традиция на коренните жители, наречени „вехти българи“, „ерлии“. Събраният фолклорен материал е представен от: песни, приказки, пословици, клетви, гатанки, вярвания, описания на игри и на календарни обичаи. Явен е стремежът към по-пълно обхващане на традицията на фолклорната област при следване на ясен етнологичен подход към материала. Проф. Русакиев е роден в Нови пазар. С научния си труд той запазва за нашата наука и култура диалекта на този край, а също така и художественото народно творчество от миналото. Това посочва в сборника „Слънчова люлка“ с песни от Новопазарско (Русакиев, 1956:4). За съжаление и двата сборника са без нотация на песните. Това е разбираемо, защото авторът е филолог.

В етнографските проучвания на Михаил Арнаудов, публикувани под заглавие „Народни песни от гр. Шумен, Северна България – етнографски наблюдения и народни песни“ в сборник на БАН (Сб. НУН, кн. XXXV, 1923, 317-383), се прокарява тезата за близостта между фолклора на Северна Добруджа и Шуменско, тъй като преселници от шуменския край напускат домовете си и бягат по време на войните от 1806-1812 и от 1828-1829 г. С основание могат да се използват описанията от него празници и обреди в Северна Добруджа, защото те са носители на елементи и от действителната музикално-фолклорна култура на шуменския край от миналото.

В Сборниците с народни умотворения на БАН има поместени „Народни песни от гр. Шумен“, събрани от Михаил Арнаудов (Сб. НУН, кн. XXXV, 1923, 317-383). Това са само текстове, без мелодия на песни, групирани в 5 дяла: лазарски; балади; легенди; новели; хайдушки песни; малки песни: любовни, балади, хумористични. Без нотация на песните са сборниците и на Попиванов – „Народни песни от Шуменско“ (Сб. НУН, кн. XLII, 1936, 1-328) и „Песни и приказки от Шуменско“ (Попиванов, 1931: 64). Народни песни с мелодии има в едноименния сборник от Шуменско и Търновско, отново в Сб. НУН, но този път събрани и нотирани от А. Стоянов (Сб. НУН и кн., кн. VI, 1891, 79-88 // Сб. НУН и кн., С., 1985, кн. XII, 99-108). Има и още няколко издания на БАН, в които са включени песни с мелодии от Шуменско (Сб. НУН и кн., кн. IV, 1891, 87-89).

Михаил Арнаудов помества в „Студиите върху български обреди и легенди“, том II няколко песни от Шумен за вградена невеста (Арнаудов, 1972: 342-3, 347-8). Песни от Шуменско има и в дял Лирика от „Българските народни песни“ на същия том (Арнаудов, 1942). За много други в същите издания той посочва, че са от Източна, Северна България, Северна Добруджа, но тъй като не е упоменато кой точно е източникът, не могат да се причислят към местната музика.

В други издания също се срещат единични публикации на шуменски песни: в Известията на народния етнографски музей (Стоилов, А., 1922:87-92), в Показалеца на печатаните през

XIX век български народни песни, том едно (от 1815 до 1860) и две – от 1861 до 1878 (Стоилов, 1916; Стоилов, 1918). Петър Златев Груев записва „песни по върбишки говор” за белянки, вечерници, на хоро, седянка и ги публикува в научно-литературното списание „Искра” – т. II, № 1, юни 1889. Записва и „песни по новопазарски говор („Искра” , т. II, № 6, ноем. 1889, с. 383). Издадени са и други, пак там, под заглавие ”Народни умотворения – песни от Шумен”, Искра, г. IV, № 4 и 5, 1892, с. 260. В „Обзора на архивните фондове, колекции и единични постъпления, съхранени в българския исторически архив”, е посочено, че е запазена сбирка от „разни” песни, съчинени саморъчно от войводата от гр. Шумен – Филип Тотю, 1901 г.

В друго издание, „Фолклорът и народните традиции в съвременната национална култура”, издание на БАН, Калоянов регистрира нови данни за мечкадарите и ролята им на разпространители на юнашките песни като съществена част от юнашката епическа традиция в Източна България. Като основен източник се посочва Марин Щерев, гъдулар и изпълнител на мечкадарски песни от с. Ново Янково, Шуменско (Калоянов, 1976:200-204).

Събирането на музикален фолклор в Североизточна България е осъществено от сътрудници на фолклорната секция при Института за музикознание, БАН. Има два капитални сборника, които съдържат нотирани песни, събирани без звукозаписна техника. Сборникът с „Народни песни от Североизточна България, том 1“, София, 1962: Издателство на Българската Академия на науките, по който работят Райна Кацарова, Иван Качулев, Елена Стоин (съст.), Васил Стоин, Иван Камбуров и Павел Стефанов, съдържа 1281 нотирани фолклорни песни и 7 инструментални мелодии. В „Народни песни от Североизточна България, том 2“, София, 1973, Издателство на Българската Академия на науките, Васил Стоин и Павел Стефанов включват 1482 нотирани фолклорни песни и 3 инструментални мелодии (1483-1485). Съставител и редактор е Иван Качулев. И в двата тома песните са систематизирани в няколко дяла според тяхната функция във връзка с календарните празници, обичаите, труда, народните хора и игри, а теренните проучвания са от Търговищка, Шуменска, Новопазарска, Преславска и Провадийска област. И в двата тома инструменталната музика е съвсем слабо застъпена – 7 в първия и 3 във втория, елементарни по строеж кавалски мелодии. Тя е представена така недостатъчно поради трудността да се нотират инструменталните мелодии направо от изпълнителя, без звукозаписна техника, с каквато записвачите по това време не разполагат. Но и при наличието на много голям брой инструментални мелодии от една област, схващането на авторите е, че те трябва да бъдат обнародвани самостоятелно по инструменти в отделни сборници при своя класификация със съответните обяснителни бележки към тях. По този начин ще се изтъкне по-ярко връзката на инструменталната музика с песента, а същевременно ще може да се види и нейното самостоятелно развитие. Според авторите, по същия начин в специални сборници трябва да се издават народните хора и игри. В увода на том 2 Качулев отбелязва, че народните инструменти са имали широко приложение и се срещат много често в областта през времето от 1929 до 1930 г. и до 1973 г. (Стоин, 1973: с.7). Типични инструменти са кавалът, свирката, гайдата, а на места и гъдулката. Тогава в Шумен работи и един от изтъкнатите на времето майстори на кавали и гайди – Иван Гайдарджиев. През 1936 г. в Известията на Националния етнографски музей Райна Кацарова публикува „Един шуменски майстор“ (Кацарова, 1936).

Сведения за историята и етнографията на Шумен и Шуменски окръг включва кратката книжка на библиотека „Танцово изкуство”, озаглавена „Кратки етнографски бележки”. Тя е под авторството на Н. Тузсузова. Според нея, Шуменско със своето разнообразие и пълнота на фолклорното наследство не отстъпва на много окръзи и селища от нашата страна. Съществуват много елементи в обичаите и обредите, които не съществуват другаде, допълва тя (Тузсузова, 1970:17). Тузсузова се спира на историческите обстоятелства, довели до динамичното развитие на материалната култура на шуменци, до процъфтяването на занаятите и търговията, което осигурява един по-висок статут на жителите. Следваща отправна точка на „бележките” е носията в Шуменско като разновидност на североизточно-българската носия. Авторката описва компонентите на мъжката и женската носия, но не пропуска и особеностите на облеклото в някои села. С не по-малко значение е и начинът на забраждане, на сплитане на косите при различния социален статут на жената/момата, който е описан. Всичко това е богато подплатено със снимков материал или скици (на носии, на шевици, украшения и накити). В последната част на етнографските бележки тя отбелязва, че Шуменски окръг е изключително богат на обичаи и

обреди, свързани с отделни календарни празници. Без да разглежда произхода и функциите им, тя изтъква, че като съществен елемент на обичайната структура се явяват танцът и музиката (вокална и инструментална). Те са неразривно свързани с ритуала и са силно преплетени. Тузсузова констатира, че голяма част от празниците не се практикуват и свързаните с тях обичаи са обречени на забвение. Тя препоръчва да бъдат регистрирани от специалистите и ценното от тях да бъде използвано за обогатяване на съвременната ни култура чрез пресъздаването им на сцена.

За съжаление тези етнографски бележки отразяват външната страна на местния фолклор. Те по-скоро констатира, и то в съвсем лаконичен формат, отколкото да обясняват, да изграждат една задълбочена научно обоснована картина. Те се явяват като въведение към изданието „Народни хора от Шуменско” на Института за художествена самодейност (Манолов, 1970:60). То съдържа танци, събрани и описани от Манол Манолов – хореограф и художествен ръководител на танцовия състав при Дома на културата в Шумен. Описанието на движенията (стъпките) на хората, специфични за шуменския край са максимално подробни. Приложена е и нотация на характерната за съответното хоро мелодия. Това е изключително важно, тъй като чисто схематично, без характерната звукова среда то е лишено от най-ярката си изява. Трябва да се отбележи, че често хората носят името на песента, на която се пеят или на най-характерното движение. Хората са следните: Куц кули; Трите крака; Запали Рада селото; Велико Добро думаше; Цигулари слизат; Талимата; Как се чука чер пипер; Мари Радо, бяла Радо; Куцанка; Бягай попе; Доди ли Янка; Бяла Неда; Изхвърли кондак. Селата, в които са записани са Драгоево, Имренчево, Кирково, Майор Векилски, Никола Козлево, Риш, Александрово, Смядово.

В Годишника на музеите от Северна България, Евгения Попова разглежда „Традиционното облекло в шуменския край и календарните обичаи“. От гледната точка на календарните обичаи варира и облеклото – една по-различна функция, извън битовата, класова и съсловна такава. Макар облеклото да е дял от материалната култура, то е неразривно свързано с обредната цялост (Попова, 1982:161-165).

Към Христоматията по Българска фолклористика на ВТУ, Анчо Калоянов и Георги Данчев се спират на въпроса за съвременното състояние на българските народни приказки, предания и легенди, като се позовават на теренен материал и от Шуменско (Данчев, Г., Калоянов, А., 1975:259-264).

Съвсем прецизно се описват „Стари семейни обичаи в гр. Шумен“ – родилни, сватбени и погребални, от Васил Денчев в Известия на историческия кръжок при Окръжния народен музей и Дружество „Българска старина”, както и в отделен отпечатък от сборника със статии и материали „Шумен – Коларовград” (Денчев, 1962:64-72). Авторът подчертава голямата историческа стойност на тези семейните обичаи, по които може да се съди за духовната култура на градското и селското население в миналото. Те не само сплотяват семейството и българската общност в годините на робството, но и са една много устойчива система от нравствени норми. Те са като бариера срещу опитите на мюсюлманите да асимилират българското население. Изследователят посочва за свои информатори най-общо „по-стари хора”, но не ги споменава поименно, както е при Попиванов и Русакиев. Отбелязва, че обичаите в Шумен не се отклоняват от обичайната система в страната, но все пак имат характерни различия, а те не са достатъчно проучени.

Историческите процеси отреждат първостепенно място на Шумен през Възраждането. Съхраняването на старинни образци на българската фолклорна музика е осъзнато като необходимост от българския духовен елит още в края на XIX в. Редица просветени българи, учители, издирват и записват различни фрагменти от старата музикалнофолклорна традиция.

В „Паметник” на Илия Р. Блъсков има поместена много богата информация в различните томове – народни мъдрости, разкази за действителни личности, изключително интересен и богат речник на старите думи, употребявани някога, но пояснени с лексика, типична за края на XIX век (Блъсков, 1895). Поместени са и текстове на народни песни от Шуменския край, история на с. Риш, много ценни сведения за Добри Войников – за първия ученически оркестър и „театрото”. Изобилства от разкази – „Из добродетелния живот на нашите неодавнашни стари хора – граждани” и т.н. Индиректно могат да се правят и изводи за битието на народа във времето, до което най-често се допират, за да търсим корените на ритуалната и утилитарната

система на предците ни, закодирана в музикалния фолклор. Трябва да се отбележи, че тези тонове са издадени в Шумен и отразяват шуменската действителност в годините след Освобождението – години с все още силна концентрация на фолклорните модели, в които обаче събирателската дейност е оскъдна, а публикациите минимални. Ето защо следва този труд да бъде по-прецизно обследван. През 60-те години на XIX век обществениците Добри Войников (Войников, 1868) и Илия Рачев Блъсков отразяват бита на шуменци в много свои повести и разкази („Изгубена Станка”, „Пиян баща”, „Злочеста Кръстинка” и др.) (Денчев, 1962:64-72). Сериозен опит да възстанови диалекта и бита на старите шуменци в редица разкази, поместени във в. „Шуменски вести”, „Шуменски общински вести”, „Слънчо” и пр. прави Васил Петров, добавя Денчев в увода. Тази информация дава насоки в кои източници допълнително могат да се потърсят част от типичните черти за местните семейни обичаи. Както става ясно, монографии и професионални изследвания и анализи липсват.

Шумен не е обособен като ярък диалектен център. Трябва добре да се изяснят причините за това, защото те оказват пряко влияние на фолклорното наследство. Неминуемо за бързото европеизиране на местната музика и фолклор имат културно-историческите събития. Историята на националното Възраждане отрежда на Шумен първостепенно място в книжовната и музикална дейност със заслугите и творчеството на Сава Доброплодни, Добри Войников. В средата на века в града пристигат унгарски и полски емигранти, заедно с Лайош Кошут. Емигрантите носят духа на свободата и извършват цялостно преобразяване на съзнанието на местните. Появява се първият български оркестър от европейски инструменти, под диригентството на унгареца Михай Шафран. Демократичните убеждения намират добра почва у свободомислещите и образовани люде и младите хора (Виденев, 1972). Най-ясно тези процеси се извършват в северните територии на България, не само в Шумен, където се наблюдава ускорено европеизиране на музикално-фолклорните матрици. Дейците в инструменталната музика показват предпочитания към западната, предимно Виенска школа. В репертоара на възрожденските оркестри се включват песни и мелодии, възникнали в съседни и несъседни народи – турци, гърци, унгарци, румънци, молдавци, украинци, австрийци, сърби, италианци, немци, французи, поляци и др. Тази традиция не заглъхва след Освобождението, а се продължава от учителите и капелмайсторите на Шумен. Гражданските и ученически оркестри развиват съвременен репертоар с оперни и инструментални творби и салонна танцова музика: валсове, полки, мазурки, кадрили, шотоши, хави, анадолски маршове. Песните се трансформират първоначално като поставяне на преведени текстове с чужди мелодии, по-късно – като съчетание на български текстове с мелодии в стила на чужда музикална култура, накрая и като мелодии и текстове, съчинени от българи в стила на някоя от чуждите матрици, но и в стила на новосъздаваща се българска градска традиция. В тези условия особено бързо се рушат устоите на класическата фолклорна система.

Новите жанрове се усвояват активно в големите градове, а в по-малките градове и селата – значително по-бавно, като се откриват осезателно в някои от класическите фолклорни цикли – седенкарския, хороводния, по-късно в лазарския, сватбения и др. Културният ентузиазъм в следосвобожденския период в най-голяма степен се изразява в стремеж към оттласкване от българските и балканските и в изравняване с европейските ценности. Промененият класически фолклор започва да усвоява модели, принадлежащи на европейската популярна традиция, което предизвиква модулиране на класическите фолклорни структури (Кауфман, Д., Пейчева, Л., 2004:33-41/308-316).

Красимира Колева прави първото монографично изследване на шуменския говор повече от век след публикуването на книгата на проф. Милетич за североизточните български говори (Милетич, 1902, 1903) и повече от половин век след картографирането на ареала за Българския диалектен атлас (Североизточна България, 1966). Това е първото теренно проучване на говора със звукозаписна техника в условията на продължително пребиваване на терена. С това изследване авторката счита, че езиковедската част на евентуално енциклопедично изследване от академичната серия „Етнографски, фолклорни и езикови проучвания” може да се счита за завършен (Колева, 2014).

Според публикуваното до момента, изследванията на фолклора в монографии и статии за Шумен и Шуменско са фрагментарни. В архивите и в личните колекции на читалищните деятели, учители, ръководители на съмодейни състави могат да се намерят и други документи,

съхраняващи многопосочна информация за фолклора: звуко- и/или видеозаписана музика, танц, описи, преписи, дешифриции, теренни бележки, фотографии, рисунки и др. Погледнато в перспектива, те също могат да бъдат събрани, описани и издадени в по-крупно изследване на фолклора в региона и да станат достояние на широката общественост, както и да бъдат дигитализирани. Използването на образци от тях в българското училище е актуална перспектива с широк диапазон.

References:

1. Arnaudov, Mihail. Studii varhu balgarski obredi i legendi, t. II, S., BAN, 1972, gl. III, Pregled na balgarski pesni za vgradena nevesta, XLIX Shumen i LV Shumen II, 342-3, 347-8
2. Arnaudov, Mihail. Narodni pesni ot gr. Shumen „Severna Bulgaria – etnografski nablyudenia i narodni pesni” v sbornik na BAN (Sb.NUN, kn.XXXV, 1923, 317-383)
3. Blaskov, Ilia R. Pametnik, Shumen, pech. Spas Popov, 1895, kn.1- 6
4. Videnov, Angel. Instrumentalnata muzika v Shumen prez XIX vek – Istoricheski ocherk – 120 g. balgarski orkestar, Shumen, 1972
5. Videnov, Angel. Prinosat na Shumen kam kultrnata istoria na Bulgaria, Shumen, 1981, chast 1, 153s.
6. Voynikov, Dobri. Pesni lyubavni, horovodni, svatbenski i smeshni (Braila, 1868)
7. Danchev, Georgi i Ancho Kaloyanov. Balgarska folkloristika, Hristomatia, V. Tarnovo, VtUn., 1975, 259-264
8. Denchev, Vasil. Stari semeyni obichai v gr. Shumen. - Kolarovgrad, 1962, Izvestia na istoricheskia krazhok pri Okrazhnia naroden muzey i Druzhestvo „Balgarska starina”; както и v: Shumen – Kolarovgrad - sbornik ot statii i materiali za minaloto na grada, kn.II, Kolarovgrad, 1962, 64-72
9. Kaufman, D., L. Peycheva. Trditionnoto peene i svirene/Traditional Singing and Music Playing. V: Zhivi choveshki sakrovishta – Bulgaria/Living Human Treasures – Bulgaria, Sofia, 2004, Akademichno izdatelstvo “Marin Drinov”, 33-41/308-316
10. Kaufman, D., Peycheva L., Traditsionno peene i svirene, <http://treasuresbulgaria.com/html/bg/files/Muzika.rtf>.
11. Katsarova, R. Edin shumenski maystor. – Izv. Na NEM, kn. XII, 1936, Sofia.
12. Koleva, Krasimira. Shumenskiyat govor. Avtoreferat na disertatsia. Shumen: Univ. izd. "Episkop Konstantin Preslavski", 2014, 44 s.
13. Manolov, Manol. Narodni hora ot Shumensko, Tantsovo izkustvo – 1970/2, Institut za hudozhestvena samodeynost, S., NI, 1970. – 60 s.
14. Miletich 1902: Miletich, L. Staroto balgarsko naselenie v Severoiztochna Bulgaria. Sofia: Balgarsko knizhovno druzhestvo, 1902
15. Miletich 1903: Miletich, L. Das Ostbulgarische. Wien, 65-145; Iztochnobalgarskite govori. Sofia: BAN, 1989.
16. Narodni pesni ot gr. Shumen, Severna Bulgaria - etnografski nablyudenia i narodni pesni, Sb.NUN, kn.XXXV, 1923, 317-383
17. Narodni pesni ot Shumensko i Tarnovsko, Sb.NUN i kn., kn.VI ,1891, 79-88
18. Narodni pesni po novopazarski govor, Iskra, g. II, t. II, № 6, noem. 1889, Shumen, 1890. - 383s.
19. Narodni pesni s melodii ot Iztochna Bulgaria, Sb. NUN i kn., kn. IV, 1891, 87-89
20. Narodni pesni s melodii ot Shumensko, Sb. NUN i kn.,S., 1985, kn.XII, 99-108
21. Narodni umotvorenia - pesni ot Shumen, Iskra, g. IV, № 4 i 5, 1892, s.260
22. Obzor na arhivnite fondove, koleksii i edinichni postaplenia, sahraneni v balgarskia istoricheski arhiv, kn. III , S., 1970, s.34
23. Peycheva, L. Mezhdru Seloto i Vselenata: starata folklorna muzika ot Bulgaria v novite vremena. S., AI “Prof. Marin Drinov”, 2008, s.35
24. Popivanov, G. Pesni i prikazki ot Shumensko, Shumen, pech. Spas Popov, 1931. - 64s.
25. Popivanov, Georgi. Narodni pesni ot Shumensko, S., Pridvorna pechatnitsa, 1936, Sb NUN, kn. XLII, 1-328
26. Popova, Evgenia. Traditsionnoto obleklo v shumenskia kray i kalendarnite obichai. - Godishnik na muzeite ot Severna Bulgaria, kn. VIII, izd. „Georgi Bakalov” - Varna, 1982, 161-165

27. Rusakiev, Simeon. Narodni pesni na maloaziyskite balgari v Novopazarsko (1-214) – I dyal; Narodni pesni i prikazki ot Novi pazar i s. Enyovo, Novopazarsko (215-466), Sb.NUN, kn.XLVII, 1956
28. Rusakiev, Simeon. Slanchova lyulka - narodni pesni ot Novi Pazar - sbornik, S., BAN, 1983, 326 s.
29. Stoin, V. i kolektiv Narodni pesni ot Severoiztochna Bulgaria, t. 1, S., BAN, 1962, 724 s.
30. Stoin, V. i kolektiv Narodni pesni ot Severoiztochna Bulgaria, t. 2, S., 1973, BAN, 873 s.
31. Stoin, E. Muzikalno-folklorni dialekti v Bulgaria, S., 1981
32. Tuzsuzova, N. Kratki etnografski belezhki. – Tantsovo izkustvo, S., NI, 1970, Institut za hudozhestvena samodeynost, 2/70, 17 s.

Stefka Budakova, PhD student
Department of Music Aesthetics, Music Education and Performing
Pedagogical faculty
Konstantin Preslavsky – University of Shumen
stefkatomova@yahoo.co.uk